

Petercsák Tivadar

KÉPES LEVELEZŐLAPOK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚBAN

Az sms-ek és az e-mailek világában egyre kevesebben küldenek levelet és képes levelezőlapokat szeretteiknek, ismerőseiknek. Pedig egy évszázaddal ezelőtt „aranykorát” élte az akkor páratlanul népszerű és praktikus kommunikációs eszköz, a képeslap, amely a 19. század utolsó harmadának terméke. Az első világháború centenáriuma érdemes visszatekinteni erre a műfajra, amely egyrészt a rövid üzenetek továbbításának praktikus formája volt, másrészt illusztrációi is üzenetet hordoztak, emléket ébresztettek, pozitív és negatív élményekről vallottak. A képes levelezőlap olyan nagy példányszámú, széles körű, közforgalmazásra szánt, nyomdai vagy fotografikus eljárásokkal készített, illusztrációt tartalmazó sokszorosítvány, amely a postaforgalom keretében, a posta mindenkorai szabályai szerint bérmentesítve, nyitott formában üzenetközvetítésre használható.¹ E meghatározásban a nyílt üzenetközvetítő funkció – mint a rövid üzenetek praktikus formája – mellett alapvető tényező az illusztráció, a képi ábrázolás, amely sokszor szavak nélkül is üzenetet hordoz, vallomás feladójának érzéseiről, hangulatáról és élményeiről. A modern képeslap története akkor kezdődött, amikor az emberek számára az üzenetben a kép legalább olyan fontos lett, mint a szöveg, illetve amikor az ábrázolást sokszorosítani kezdték. A nyomdai eljárásokkal készült, és a postán tömegméretekben forgalmazott illusztrált levelezőlapok az 1870-es években jelentek meg Európában.² A kutatók megegyeznek abban, hogy a rövid közlemények számára alkalmas postai levelezőlapokat először az 1870-1871-es francia-porosz háború idején látták el

¹ *Petercsák Tivadar: A képes levelezőlap története.* Miskolc, 1994. 5.

² *Petercsák Tivadar: Az első képes levelezőlapok.* A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XX. 1983. 171-188. 171.

a háborúra utaló illusztrációkkal (fegyverek, tüzér, nemzeti szimbólumok) és hazafias feliratokkal. Ezeket tekinthetjük az első képes levelezőlapoknak, amelyek a több tízezer katona levelezésére szolgáltak.³

Ugyancsak a bevonult, a frontokon harcoló katonák és az otthon maradt családtagok levelezésére használták az első világháború éveiben a képeslapot, amelynek néhány szavas üzenetei is megnyugtatták szeretteiket, és könnyű volt cenzúrázni is azokat. A katonák számára tilos volt lényegi információkat leírni, ezért többnyire azt közölték, hogy élnek, egészségesek. Az otthoniak számára pedig ez volt a legfontosabb hír. Ezt az igényt elégítették ki azok a levelezőlapok, amelyeken kilenc nyelven, köztük magyarul is olvasható volt, hogy „Egészséges vagyok és jól érzem magamat.”⁴ A katonák e rövid írásokból értesültek szerelmük, családjuk életéről, eseményeiről, ami erőt adott számukra a megpróbáltatások idején. Tanulmányunknak nem célja a levelezőlapok témáinak vizsgálata, mindenesetre az üzenetek alapján megállapíthatjuk, hogy a kezdeti lelkesedő hangnemet az aggodás és a hazavágyás igénye váltja fel.⁵

A 19. század végét és a 20. század első két évtizedét tekinthetjük a képeslap „aranykorának.” Ez megmutatkozott az új műfaj hallatlan népszerűségét illusztráló példányszámokban. Németországban 1899-ben kb. 500 millió képes levelezőlapot jelentettek meg. A századfordulót követő években ugrásszerű mennyiségi fejlődés következett be: 1905-ben a világ becsült képeslap termése 2,5 milliárd darab volt, az 1899-1919 közötti években pedig kb. 140 milliárdra tehető. Ebben a számban jelentős arányt képviselnek a háborús években forgalmazott levelezőlapok.⁶

Az első világháború időszaka a magyar képeslap történetének sajátos és fontos korszaka. Nemcsak a családok és a fronton levő katonák kapcsolattartásának volt az egyik legfontosabb eszköze, hanem a tömegtájékoztatás és a háborús propaganda is élt a népszerű műfaj lehetőségeivel. A megnövekedett igényre gyorsan reagáltak a képeslapkiadók, és egyrészt nagyobb példányszámban jelentették meg a már korábban is forgalmazott lapokat, másrészt új témaként szerepelt maga a háború.⁷ Mindkét katonai tömb – a központi és az antant hatalmak – fontosnak tartották a civilek meggyőzését. A kor technikai fejlettsége már lehetővé tette, hogy a nyomtatott képi megjelenítést mint tömegkommunikációs eszközt vegyék igénybe a lakosság befolyásolása érdekében.

³ Petercsák 1994. 11-12.

⁴ Széttépett évszázad. Két világháború képeslapjai. Budapest, 1995.

⁵ Fazekasné Majoros Judit: Első világháborús képeslapok a szerencsi Zempléni Múzeum gyűjteményében. Történelmi Muzeológiai Szemle 5. 2005. 247-254.

⁶ Petercsák 1994. 12.; Balázs Károly: Képes levelezőlap lexikon. Méry Ratio. Somorja, 2005. 127.

⁷ Fazekasné 2005. 247-248.

Erre kiválóan alkalmas volt az ekkor rendkívül népszerű képes levelezőlap, amelyet a posta közvetített a feladók és a címzettek között.⁸

Háborús képes levelezőlapokat szinte minden magyar múzeum őriz, de a legnagyobb gyűjteménnyel a szerencsi Zempléni Múzeum és a Hadtörténeti Múzeum rendelkezik.⁹ A továbbiakban főként a szerencsi kollekciónak a lapjai alapján tárom fel a témakör jellemző megjelenési formáit.

A háború kitörését követő hatalmas lelkesedés fenntartását kiválóan szolgálták a képes levelezőlapok, hiszen a kép alkalmas az agitációs üzenetek közvetítésére. Háborús helyzetben fontos az állam vezetője személyes ismertségének növelése, aki nehéz döntéseket hoz, képes ilyen körülmények között is irányítani az országot, de vigyáz is a szent cél érdekében harcoló katonáira. Ugyanilyen cél a katonai erő és a hadi erények megjelenítése, amelyek együtt érnek el mozgósító hatást a lakosság legszélesebb rétegeiben.

1. kép. Alkalmi képeslap az 1897. évi tata-tóvárosi hadgyakorlatról. Zempléni Múzeum Képeslap Gyűjteménye (ZM KGY) 001

Már a háború előtt is népszerűek voltak a Ferenc Józsefet ábrázoló képeslapok, amelyek ezerszámra jelentek meg. A hadgyakorlatokon (1. kép) vagy a csa-

⁸ Paál Gergely: Háború gyűlölettel. 2010. [um-nke.hu/downloads/bsz/bszemle 2010/4/11.pdf](http://um-nke.hu/downloads/bsz/bszemle%2010/4/11.pdf). letöltés 2014. október 10. 144-145.

⁹ Fazekasné 2005. 252.; Balázs 2005. 254.

ládja körében látható uralkodót ábrázoló, vagy a megkoronázásának 50. és 60. évfordulójára 1898-ban és 1908-ban kiadott alkalmi képes levelezőlapok mind a császárt és királyt népszerűsítették. A háború kirobbanásakor jelent meg a „Mint az eseménygazdag idők emlékére” címet viselő képeslap, amely Ferenc Józsefet mutatja, amint híres kiáltványát írja, és közli is a „Népeimhez” szóló szöveget. A Magyarország számára kiadott lapokon az uralkodó mindig magyar királyként jelenik meg. Az ilyen típusú lapoknak számtalan változata ismert. Az összekulcsolt kézzel népéért imádkozó Ferenc József feje felett megjelenik a békeágot hozó angyal, de gyakran láthatók körülötte családjának tagjai, háttérben az ellenséget rohamozó katonákkal. Az „Imádkozik a király” feliratú sorozat lapjain a kép mellett az imádság szövegét is közlik. Pl: „Csaták fergetege zúgatja vad szelét / Esdő tekintetem könyörgőn száll Feléd. / Légy velünk, nagy Isten, a nagy viadalba' / Dicső seregeink' segítsd diadalra!” A Belgrád elleni háborúra lelkesít 1914-ben az Osztrák–Magyar Monarchiát és Szerbiát ábrázoló térkép melletti csatajelenet, középen magyar huszár alakjával és Ferenc József arcképével. Az uralkodó koronás portréja megjelenik a rohamozó magyar bakák feje fölött – mint pl. a „Honvédek rohamtámadása az oroszok ellen Krassniknál” feliratú csatajeleneten. A „Csak neki, csak neki mind a fergeteg” szövegű csataképen a támadó magyar katonák fölé magasodik a király alakja, amint lován és kivont karddal vigyázza hadseregét. A katonák fölött megjelenő Ferenc József mellett ezeken a háborús lapokon magyar és német lelkesítő szövegeket is olvashatunk: „Királyért és Hazáért”, „Vagyont és Vért Császár és Királyért, / Vagyont és Vért a hazáért.” (2. kép)

2. kép. Harcra és adományozásra lelkesítő képeslap. ZM KGY 0206280

A magyarok által nagyon szeretett Erzsébet királyné – aki már 1898-ban meghalt – látomászerű alakja is látható a háborús képeslapokon. Az egyikben a frontra masírozó bakák fölé a királyné fehér ruhás alakja magasodik, a kép hátoldalán pedig ez a szöveg olvasható: „Büszke vagyok magyarjaimra.” A magyar katonák bátorságát erősítő képeslapon az íróasztalánál dolgozó király figyelmét e szavakkal hívja fel a fehér ruhában, fején koronával megjelenő Erzsébet az ablakon át láthatóan rohmozó magyar huszárok hősiességére: „Nézd, hogy harcolnak a magyarok.” A jó király eszményét terjesztették a nép között azok a képeslapok is, amelyek a sebesülteket meglátogató Ferenc Józsefet ábrázolták. A királyi család tagjai közül Károly főherceg is gyakran megjelent a katonák között, így az orosz-lengyelországi fronton, majd Ferenc József halála után – mint IV. Károly király – feleségével felkereste többek között az Isonzónál harcoló alakulatokat.¹⁰

¹⁰ Széttépett évszázad 1995.

A háborús propaganda fontos eleme a szövetségesek bemutatása, a velük való együttműködés és az egység tudatosítása a katonákban és az ország népében. Ezt biztosították a központi hatalmak vezetőinek arcképével kiadott képeslapok. A háború kezdetén a három vezetőt – II. Vilmos német császárt, Viktor Emánuel olasz királyt és I. Ferenc József magyar királyt – ábrázoló képeslapok jelentek meg, köztük olyan is, amely az „Éljen a hármasszövetség” feliratot viselte. Olaszország kiválására a képeslapkiadók is reagáltak és a központi hatalmak zászlói alatt felvonuló civileket, katonát és dobos gyereket, egy másikon pedig a jókedvűen sapkájukat lengető katonákat ábrázoló lapra az „Isten verje meg a hitszegő Itáliát” felirat került. A „Heten kettő ellen” szövegű képeslap Vilmos és Ferenc József mellett az antanthatalmak vezetőinek – II. Miklós orosz cár, V. György angol király, Poincaré francia elnök, Nikita montenegrói király, Péter szerb király, I. Albert belga király és Yoshihito japán császár – a fényképét közli. Törökország belépésekor Mehmet Resat szultánnal bővült az uralkodói kör, de ezt az eseményt üdvözli az olyan lap is, amelyen „A szent háborúban” felirattal török lovas katonákat ábrázolnak török zászlóval. A három uralkodó portréja fölött olvasható az „Egyesült erővel” felirat is. Vilmos és Ferenc József arcképe megjelenhetett budapesti városképeken is, amelyeken rohamozó magyar bakák és huszárok is láthatók nemzetiszínű zászlóval. (3. kép)

3. kép. Háborús propaganda képeslap budapesti látképpel, Vilmos császár és Ferenc József király arcképével. ZM KGY 0206193

A szövetséges hatalmak egységét szimbolizálták a különböző nemzetek zászlós katonáit harc közben együtt bemutató képeslapok „Éljen a Hármasszövetség” vagy „Háromszoros éljenkiáltással ünneplik a szövetséges hadak az oroszok elleni győzelmüket” felirattal. Az antanthatalmak elleni győzelemre buzdítottak az olyan lapok is, amelyeken a német, osztrák, magyar és török katonák együtt indulnak rohamra a „Vállvetve győzni fogunk” felirattal.

A szerb hadsereg összeomlásában szerepet játszó Bulgária belépését a központi hatalmak oldalán egy „Diadalmas magyar és bolgár seregek egyesülése Kladovónál 1915. október 27-én” magyar és bolgár felirattal ellátott képeslap üdvözlözi. A lap különlegessége, hogy a címzési oldalon levő szöveg szerint nevének és címének a feltüntetésével bárki „Testvéri üdvözetét küldi a vitéz bolgár nemzetnek Magyarországból!” (4. kép)

4. kép. A magyar és bolgár seregek szerbek elleni összefogását üdvözlő képeslap. ZM KGY 0206162

Fontos része volt a háborús propagandának az ellenség megnevezése, a róla alkotott negatív arculat kialakítása, amely alkalmas volt a gyűlölet felkeltésére.¹¹ Ennek része a vizuális degradálás, amely az ellenséget – testileg, ruházatban és szituációban – nem a

¹¹ Paál 2010. 145.

saját csoport tagjaival egyenlőként jeleníti meg.¹² Az ellenségnek tekintett népcsoportra való ismeretek aszimmetrikus formában, jórészt egyetlen figurába sűrítve láthatók, amelynek egyik gyakori ábrázolásmódja az eltérő testnagyság. A Monarchia fő ellenségének számító Szerbia, Montenegró és Oroszország kedvelt célpontja volt az ilyen jellegű képeslapoknak. A test mérete szimbolizálja az adott ország és nép nagyságát, így pl. a szerb figura eltörpül a német katona mellett. A szerbeket megjelenítő alak alacsony, vézna, görbe hátú, a császári jól táplált, ami jelzi a birodalom Szerbiához viszonyított gazdagságát. Hasonló képi megfogalmazást láthatunk az óriási magyar huszár és az előle menekülő parányi kozák esetében, akit ráadásul még az ágaskodó lova is éppen levetni készül. A magyar katona bátorságának és az ellenség gyávaóságának tipikus példája a „Magyar baka leadja a névjegyt” szövegű grafika, amelyen a nagyméretű magyar katona lövésére hanyatt-homlok menekül az apró termetű ellenség. (5. kép)

5. kép. Az ellenséget lekicsinylő képes levelezőlap. ZM KGY 0206176

¹² Erről bővebben ír Kunt Gergely. *Kunt Gergely: Az ellenség teste: A vizuális degradálás eszközei első világháborús képeslapokon.* A Hadtörténeti Múzeum Értesítője 12. 2011. 227-242.

Petár királyt gyáva, a Monarchia hadseregétől beijedt emberként ábrázolják, aki szennyes alsóneművel jelentkezik a mosodában „Lehet itt gyorsan gatyát mosatni” felirattal. A másik képeslapon egy erős magyar katona elhajtja a „Nagy Szerbia” feliratú földgömböt markoló szerb katonát, a feliratok a Monarchia győzelmét sugallják: „A háború. Fuccs a szerb globus! Magyar baka: Eddig és ne tovább!” Az orosz cárt sem kímélték a gúnyrajzok. Miklós rogyant lábbal esedezik irgalomért a délceg állású Vilmos és Ferenc József előtt. A központi hatalmak fölényét és erejét jelzi az a rajz, amelyen a magyar és német katonák az antant országok vezetőit kardlapozzák, köztük Miklós orosz cárt, aki előtt Péter szerb király remeg „Jaj, jaj, most én kerülök sorra” szöveggel. A kép szituációja is lehet degradáló az ellenségre nézve: a térdepelve imádkozó szerbek között dicsőfényben menetelnek a magyar katonák. A hatást még fokozza az „... őrizd meg minket a magyarok szuronyaitól” szöveg. A kontraszt megnyilvánul a képeken ábrázolt népek ruházatában is, hiszen a magyarok és németek mindig katonai ruhában – a Monarchia esetén huszártiszti egyenruhában – vannak, az ellenség többnyire népviseletben, ami az elmaradottságra utal.

A szerbek elleni 1915-ös győzelmet üdvözli az országából menekülő Petár király rajza, amint koronáját árulja „Koronát vegyenek... koronát!” szöveggel. Ugyanígy degradáló – és az előzőhöz kapcsolódó, antiszemita jelleggel is rendelkező – a Nikita montenegrói fejedelmet egy zsidó karakter társaságában ábrázoló képeslap, aki éppen a kardját készül elzalogosítani „Nikita hadikölcsönt vesz fel” felirattal. A zálogház ablakán kinéző zsidó kezében a szerb királytól átvett korona látható, ami egyértelműen utal arra, hogy a két ország a zsidók által nyújtott „hadikölcsönből” fedezi a háborúskodást.¹³

Az orosz cárt kétszínűségét érzékelteti „A fehér béke cár” feliratú grafika. Ezen Miklós cárt előlrol a béke szimbólumával, olajággal és a feje fölött békegalambbal ábrázolják. Hátról viszont puskát, tört és gránátot látunk, a feje fölött pedig fekete denevért. Az antantvezetők kigúnyolásának eszköze a részegen tántorgó Péter, Nikita és Miklós ábrázolása „A három duhaj” aláírással.

Az ellenség degradálásának lehetséges módja a képeslapokon a szemi-humanisztikus, félig állati, félig emberi ábrázolásmód. Szerbia állandó „attribútumának” számítanak a disznók, Montenegróé a kecske, Oroszországé a medve, amire gyakran történik képi utalás. Az ellenség legdurvább megjelenítése a disznón lovagoló, a fiaival disznót terelő Petár király, amellyel a szerbek disznópásztorkodására utalnak, s ezt még egy felirat is tudatja: „Petár király és fiai újra kezdi őseik foglalkozását.” (6. kép)

¹³ Kunt 2011. 233.

6. kép. Gúnyrajz a szerbekről. ZM KGY 0206203

Megalázó megjelenítése az ellenségnek az a grafikai lap, amelyen Péter király büszkén szemléli, amint a szerb hadsereget szimbolizáló disznók a vályúnál moslékot esznek. Ezt még fokozza a lenéző felirat: „Petár király keble büszkeségtől dagad, / Hogy ily szépen kosztol a vitéz szerb csapat.” Hasonló céllal készült „A hű szövetségesek” feliratú grafika, ahol Péter szerb király és Nikita montenegrói uralkodó disznón, illetve kecskén lovagolva halad a disznó- és kecskenyájként ábrázolt katonáival.

A zoomorf típusú rajzokon az állat teljes valójában jelenik meg, ami az ellenség dehumanizálását jelenti. Ennek tipikus példája a Szerbiát és Montenegrót sziámi ikerként ábrázoló levelezőlap, amelynek egyik feje disznó (Szerbia), a másik kecske (Montenegró), és egy magyar huszár kardjával kettévágja. Egyértelmű a szimbólum: a magyar hadsereg legyőzi a két ellenséget, amit még egy verssel is fokoznak. „Oh csodás művészet, óriási siker! / Meg lesz operálva a sziámi iker!” A győzelmet vetíti előre „Az orosz tangó” szöveggel kiadott grafika, amelyen egy-egy kivont kardot tartó német és magyar katona láncon táncoltatja az Oroszországot megszemélyesítő és a cárra utalóan „Atyuska”-nak nevezett medvét.¹⁴ (7. kép)

¹⁴ A medve mint Oroszország szimbóluma szöveges formában 1799-ben jelent meg Angliában, majd ugyanitt 1813-ban rajzon is ábrázolták. Magyarországon 1863-ban tűnt fel a Bolond Istótkban, amint a Lengyelországot megszemélyesítő figurára támad. A szerbeknek sertésnévként való

7. kép. Medveként ábrázolt Oroszország egy képes levelezőlapon. ZM KGY 0206235

Az egyik német képeslap Európa új térképét ábrázolja, amelyet a „hármás antant” alakított ki és német beállításban tükrözteti az antant hadicéljait. A lap érdekessége, hogy az egyes országok a jelképként is emlegetett állatok alakját veszik fel. Pl. Anglia egy oroszlánra, Norvégia jegesmedvére, Oroszország egy barnamedvére hasonlít.¹⁵ (8. kép)

ábrázolása csak a századforduló környékén jelent meg nálunk, bár a disznótartás már korábban is hozzájuk kapcsolódott. Kunt 2011. 237-242.

¹⁵ *Petercsák Tivadar: Történelem, politikai propaganda, helyi események a képes levelezőlapokon.* Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVII. 1989. 297-320. 10. kép.

8. kép. Az antant országok ellen harcoló központi hatalmak Európa térképe egy német képeslapon. Petercsák 1989. 305. 10. kép

Az ellenség elleni gyűlölet felkeltését szolgálta „Az oroszduíta Zemplén” sorozat, amely lapjain az ellenség által lerombolt házak, templomok látszanak eredeti fényképfelvételek alapján: pl. „Részlet a homonnai fő utcából”, „A laborczerévi bazilita monostor 1914-14.” Sok képeslap készült a galíciai városok, különösen a Przemysl-i erőd pusztulásáról.

A háborús propagandát szolgálták a dicső nemzeti hagyományokra utaló nemzetiszínű zászlós lapok a Szózat kezdő soraival vagy a Kossuth-nóta aktualizált változatával, Vilmos császár és Ferenc József arcképeivel. Az 1914-ben készült lapokon egy magyar huszár látható kivont karddal vagy baka puskával, feje fölött a magyar és német zászló, a napból áradó fénysugarak mellett az „Éljen a haza” felirat lelkesít a harcra. A nemzetiszínű zászlóval rohamozó magyar katonák jelenetét az ismert 1848-as dal „Föl, föl vitézek...” kezdő sora erősíti.

A magyar, osztrák és német csapatok, majd az új szövetségesek hősiességét illusztrálták a rajzos, színes lapok rohamozó katonái. A bátor magyar bakával szemben rendszerint az ijedt arcú ellenséget ábrázolták. Jellemzően a győztes csatákról készültek képeslapok, amelyekre a harci jelenet mellett az eseményre

utaló tájékoztató szövegek találhatók magyarul és németül. Pl. „Hindenburg tábornok tönkreveri az oroszokat”; „Egy szerb üteg meghódítása”; „Sokal melletti ütközet 1914. augusztus 21-én. Előőrseink egy előrenyomuló kozák hadosztályt teljesen megsemmisítenek”; „A hős 9-es és 13-as huszárok Limanovánál.” „Az oroszok elleni háború” címet viselő képeslap sorozat egyes darabjai önálló jelennetekkel és felirattal kerültek ki. Pl.: „Ellenséges lövészárkok meghódítása bosnyák-hercegovinai katonák által.” Egy másik sorozat „Az oroszok betörése és kivertése Magyarországról” címmel már halottakat is ábrázol. Az egyikben, „Az utolsó oroszok magyar földön”, elesett orosz katonákat láthatunk. Hősi halált halt magyar katonákat is ábrázolnak a levelezőlapokon, mint pl. a „Kerekes Márton volt 48-as honvéd halált megvető bátorsággal küzdött, míg egy orosz golyótól szíven találva hősi halált halt.” szövegű. Didaktikus az a képeslap, amelyen magyar és német katonák szuronyal dőfik át az Oroszországot ábrázoló térképet. (9. kép)

9. kép. Háborús propaganda képeslap. ZM KGY 0206164

Megjelentek olyan dokumentumszerű képes levelezőlapok is, amelyek eredeti fényképfelvételek alapján ábrázolják a háborús hadszíntereket, és pl. a tüzérség felszerelésével demonstrálják a központi hatalmak erejét: „Nehéz ostromágyú” (10. kép), a 42-es mozsár („kövér Berta”). A műszaki alakulatok fontos szerepére utalnak az olyan lapok, amelyeken a vasutat építő katonákat dicséző szöveg ol-

vasható: „Szárazon és vízen / Megállja a helyét, / Fény aranyozza be / A műszaki nevét.”

10. kép. A tüzérség erejét demonstráló képes levelezőlap. ZM KGY 0203311

Budapesten a Magyar Fénynyomdai Rt. jelentetett meg már 1914 őszétől egy háborús sorozatot. A Képes Újság és az Érdekes Újság saját haditudósítóinak a fényképeit adta ki képeslapokon, de pályázatot is kiírtak a legjobb hadifényképek beküldésére.¹⁶ Ezekből tíz füzetben jelentek meg harctéri felvételek, amelyeket képes levelezőlapként is forgalomba hoztak. A lapok a háborús helyszínek széles skáláját mutatják be – „Galíciai fedezék”, „Hajnali toalett a Kárpátokban” (mosakodás jeges vízben), „Huszárok tábori konyhája”, „A montenegrói hegyek között” –, érzékeltetve a háború nehézségeit. Készült képeslap a sebesültek szállításáról (pl. speciális kerékpáron), tábori kórházzról és hadifogolytáborról (pl. Somorja, Zsolna). A Pesti Hírlap több, korábban az újságban megjelent térképet külön is kiadott levelezőlapon a háborús frontok állásáról.

Az első világháborús képeslapok többségét bécsi nyomdák állították elő, magyar kiadók is fontosnak tartották háborús témájú lapok megjelentetését. Már a háború kitörését követően megalakult a Magyar Királyi Honvédelmi Minisztéri-

¹⁶ Fazekasné 2005. 249.; Balázs 2005. 253-254.

um Hadisegélyező Hivatala, amely több száz képeslapsorozatot adott ki az özvegyek és árvák megsegítésére. Ilyen volt pl. a Csataképek sorozat a frontvonalakon készült fényképek alapján. A későbbiekben nagyon sok katonai egység hozott létre segélyalapot, amelyek bevételeit képeslap árusítással is próbálták bővíteni. Ezek általában saját kivitelezésben, a bevonult művészek, fényképészek és nyomdászok közreműködésével készültek. A Zempléni Múzeum gyűjteményében a következő hadseregcsoportok által kiadott képeslapok találhatók: 3. gyalogezred, 4. gyalogezred (Meilinger Dezső és Kövér Gyula grafikáinak sorozata), 12. gyalogezred, 14. (nyitrai) gyalogezred (Ujjady Béla százados fotói), 16. gyalogezred, 19. gyalogezred, 30. (budapesti) gyalogezred, 32. gyalogezred, 82. (székely) gyalogezred (fényképsorozat), 85. gyalogezred (fényképsorozat), 86. gyalogezred, 4. hadsereg, 5. (pozsonyi) hadtest, 37. honvéd tüzérandár, 40. hadosztály, 41. honvéd gyaloghadosztály, 24. vadászzászlóalj, 37. tüzérezred, 137. tüzérezred (Uher Ödön fényképei).¹⁷ Ez a tény mutatja, hogy a kezdeti lelkesedést és a „mire a levelek lehullanak, vége a háborúnak” hangulatot tükröző humoros képeslapok után a reális valóság, a komoly veszteségek kezelésében is szerepet kapott a levelezőlap.

Az első világháború éveiben az ünnepi és szerelmi üdvözlőlapok egy része is háborús jelenetet ábrázolt. Egy 1915-ös újévi lapon a havas tájban az 1915-ös évszám látható, s ebbe montírozták a német és osztrák uralkodóház tagjainak a fényképét. A német haditechnika fölényét szuggerálták a harcoló katonákba és a hátszág népébe az újévi üdvözlőlapként használt háborús kártyák. Pl. az 1915-ben készült képes levelezőlap egy 42-es ágyút ábrázol két katonával, és ehhez az alábbi szöveget nyomtatták: „Karjainkban erő duzzad, / Szívünkben láng még ég / Meghozza a 42-es / Új évre a békét!” Ugyancsak 1915-re készült újévi lapon egy angyal két babérmagot ad egy német és egy magyar katonának, akik azt lelken-dezve köszönik meg. Az angyal feje fölött a szerencse szimbólumaként lópatkó, dicsfény és az évszám utal az üdvözlőlapra. (11. kép) Karácsonyi üdvözlőként küldték a fronton őréséget álló vagy pihenő katonákat ábrázoló képeslapokat, amelyeken versek is olvashatók, pl. Sík Sándor „Szállj le, szállj a véres földre / Szent karácsony éjszaka...” kezdetű. Német kiadású az a karácsonyi üdvözlő, amelyen egy fenyőágra akasztott kis angol, francia és orosz figurák mellett a német vaske-reaszt kitüntetés buzdít a győzelemre.¹⁸

¹⁷ Fazekasné 2005. 251.

¹⁸ Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó: Történelem IV. Középkorok számára. Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 2003. 12

11. kép. Háborús újévi üdvözlőlap. ZM KGY 0206287

Ezerszámra jelentek meg azok az üdvözlőlapok, ahol a frontra lelkesen induló, a kedvesétől búcsúzók, vagy már a harctéren őrséget álló katonát láthatjuk, aki ott is a családjára, szerelmére, illetve a falujára gondol. A képen természetesen a maga elé képzelte nő arcképe vagy a falurészlet is szerepel. A hatást az ilyen stílusú verssorok is fokozták: „A királyért, / A hazáért! / És egy kicsit / Magácskáért.” „Hű katona, hű szerető / De nagy boldogság a kettő”; „Drága szülőföldem / Meglátlak-e újra? / Viszontlátalak benne: / A szívem azt sugja.” (12. kép) A „Valahol Oroszországban...” sorozat lapjain a hátszárjában kedvesére gondoló nő alakja is megjelenik.¹⁹

¹⁹ Szerelmem régi képes levelezőlapon. Postcard Bt. Budapest, 1994. 39.

12. kép. Szerelmi üdvözlőlap a háborúból. ZM KGY 005

Az otthoniak megnyugtatóra készültek az olyan romantikus lapok, amelyeken a lövészárkokban bográcsban ételt főznek a katonák, hegedű- és harmonikaszó mellett énekelnek, és az otthonról érkezett levelet olvassák. Ugyanezért készült olyan képeslap, amely fűthető sátrakból álló tábort ábrázol.

A fronton harcoló katonák biztonságérzetét, lelkesítését szolgálták a vallásos jellegű képeslapok, illetve az azokon megjelenő szakrális elemek. Ilyen pl. az ellenségtől védett helyen emelt rögtönzött házi oltárnál imádkozó katonák képe és a Tízparancsolat sorozat egy-egy imához kapcsolódó sora: pl. „Ágyú dörög a harc-téren... / De csillag van fönn az égen, / Reményt ott is égből kapják... / Szenteljed meg az Úr napját.” Gyakran ábrázolták Jézus Krisztust a térdeplő katonával, aki

„Uram légy velünk” imádsággal kéri védelmét. A sebesült katona fölött dicsfényben Szűz Mária is megjelenik és a katonákat az alábbi szöveg bátorítja: „Magyar katonának / Sohase kell félni. / A magyar katonát / Isten anyja védi.”

Sajátos képeslap típust alkotnak azok a fényképek, amelyeket tábori fényképezők készítettek a katonákról, és ezeket levelezőlapként is hazaküldhették szeretteiknek. A háború alatt honvédeink a galíciai frontról küldtek haza nyírfakéregből saját készítésű levelezőlapokat, amelyekre illusztrációk is kerültek.²⁰ A katonák rendelkezésére álló tábori postai levelezőlapokat is díszíthették, tintacerezával vagy tollal tájképeket, portrékat, karikatúrákat vagy a katonák által épített kápolnákat is rajzoltak. Egyesek családi fénykép után készült rajzot küldtek haza. Az ilyen egyedi lapok készítésének okáról szemléletesen vall az egyiken olvasható idézet: „Kedves Mancika! Tudom, hogy szereti a szép lapokat. Itt képeslapot nem lehet kapni, tehát rajzolni kell. Azt hiszem, az értéke több.” Az olasz frontról többen küldtek haza csendéletet ábrázoló vízfestményeket, de volt olyan katona, aki a kitüntetését küldte el fekete ceruzarajzban, a színeket a megfelelő helyen írásban feltüntetve.

Híres művészek is készítettek illusztrált lapokat, mint pl. Moholy-Nagy László, aki az odesszai hadikórházban rajzolta és csomagokban küldte haza a levelezőlapokat Hevesy Iván esztétának, kritikuskának. Száznál több tábori levelezőlapján a következő témák jelentek meg: frontélet, katonaportré, önarckép, hadikórházi és paraszti élet, kávéházi életképek és női portrék.²¹

²⁰ Balázs 2005. 70.

²¹ *Novotny Tihamér*: Képeslap a frontról. Múzsák. Múzeumi Magazin. 1987/4. 38-39.